

Görkəmli yazıçı-publisist, ictimai-siyasi xadim Hidayət Orucovun "Burdan min atlı keçdi" kitabını vərəqlədikcə, illərin istisoyuğunu qəlbində yaşadan, yaddaşında xoş xatirələri çözləyən yazıçının qələmə aldığı əzəli türk torpaqları olmuş Qərbi Azərbaycan soydaşlarımızın yaşadığı ictimai-siyasi şəraitin, ədəbi-mədəni mühitin, Ç.Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının keçdiyi yolun, görkəmli azərbaycanlı ictimai və dövlət xadimlərinin fəaliyyətinin, bütövlükdə Qərbi azərbaycanlıların illər boyu məkrli erməni siyasətinə qarşı apardıqları mübarizənin canlı şahidinə çevrilsən sanki...

Kitabın "İrəvana yeddi məktub" bölməsində isə müəllif ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq İrəvanda genişlənən anti-Azərbaycan, antitürk siyasətini, xüsusilə də həmin dövrdə ermənilərin Heydər Əliyev şəxsiyyətinə qısqanclıq, paxıllıq, hətta düşmənçilik münasibətini əks etdirən müşahidələrini qələmə alıb. Kitabın "İrəvana yeddi məktub" adlı bölməsində müəllif yazır:

"Gevork Eminin "Ermənistan haqqında yeddi nəğmə"sindəki şişirtmələri də oxumuşam, S.Kaputikyanın "Karvanlar hələ yoldadır"ndakı, V.Petrosyanın "Erməni eskizləri"ndəki uydurmaları da. B.Ulubabyanın, S.Xanzadyanın, H.Şirazin, Z.Balayanın, K.Simonyanın... qatı şovinizm qoxuyan, qonşu xalqlara qarşı nifrət, soyqırımı hissələri aşılardan, həqiqətdən, məntiqdən uzaq cəfəngiy-

atları da çoxdan tanışam... Xeyli vaxtdır içimdə "Yeddi məktub"u yazmağa ciddi ehtiyac duyuram. Və son aylarda hiss edirəm ki, daha yazmamaq mümkün deyil. Ona görə qələmə üz tuturam və yaza-yaza mənə elə gəlir ki, yazdıqlarım yalnız "Bakıdan İrəvana məktublar"dır..."

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, ermənilərin öz havadarlarına arxalanaraq açıq şəkildə həyata keçirdikləri millətçilik siyasətini tənqid etmək, xalqımızın dahi oğlu Heydər Əliyev şəxsiyyətinə düşmənçilik münasibətini onlarla bir məkanda çalışa-çalışa qələmə almaq o dövrdə müəllifdən böyük cəsarət tələb edirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyini qeyd etdiyimiz bir vaxtda XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində dünyanı heyrətləndirən siyasət korifeyi, dövlətçilik patriarxi, dünyaşöhrətli dahi şəxsiyyət haqqında ilk yazılardan olan "İrəvana yeddi məktub" bu gün də aktualdır. Oxucu marağını nəzərə alaraq həmin məktubları ardıcılıqla təqdim edirik.*

İrəvana yeddi məktub

26 oktyabr, 1982
IV məktub

(əvvəli 4 və 5 noyabr tarixli saylarımızda)

Hərçayə danışıqca heyretini gizlədə bilmirdi: "O, siyasət adamı, partiya lideri olmasaydı böyük sənət xadimiymi! Dövlət rəhbərlərinin içində incəsənəti belə dərinədən bilən yoxdur".

Səhiyyə naziri Emil Qabrielyan da İrəvana heyret içində qayıtmışdı. Özü də Bakıdan yox, Moskvadan. SSRİ Səhiyyə Nazirliyinin geniş kollegiya iclası keçirilmiş. Məruzə və çıxışlar sona çatanda SSRİ səhiyyə naziri Sergey Burenkov üzünü kollegiya iclasında iştirak edən Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti Sədri birinci müavini Heydər Əliyevə tutur:

- Çox hörmətli Heydər Əlirza oğlu, böyük məmnunluqla Sizin qeydlərinizi, tövsiyələrinizi dinləmək istərdik.

Heydər Əlirza oğlu tribunaya yaxınlaşır:

- Geniş kollegiya iclasında öl-kə səhiyyəsinin rəhbərləri, görkəmli akademiklər, alimlər, təbiblər, mütəxəssislər iştirak edirlər. Mən səhiyyə barədə, təbabət işinin təşkili haqqında sizə məsləhət vermək fikrində deyiləm. Sadəcə, təbabətlə bağlı dövlət siyasətinin əsas prinsipləri haqqında fikirlərimi sizlə bölüşmək istəyirəm.

Erməni nazirin sonrakı fikirləri də olduğu kimi yaddaşıma həkk olunub: "Əlli beş dəqiqə danışdı. Mətnsiz, qeydsiz. Təkcə dövlət siyasəti məsələsi deyildi, o, əsl təbabət akademiki, peşəkar səhiyyə qurucusu, təşkilatçısı və nəhayət, böyük həkim kimi, loğman kimi (!) danışdı. O nəhəng salonda neçə yüz akademik, professor, rektor, nazir... heyret içindəydi - görkəmli dövlət xadimi səhiyyəni belə incəliklərinəncə öyrənməyə necə vaxt tapıb, həvəs arayıb? Çıxış dəfələrlə alqışlandı, iclasdan sonra iştirakçıların baxışlarında ki xoş heyret, xoş təbəssüm gözlərim önündən getmir. O iclas salonu da yəqin ki, belə dövlət xadiminin çıxışını "xatırlamırdı". ...Əgər o dövlət xadimi olmasaydı, bu gün ən böyük təbib idi!".

Bunları Ermənistanın səhiyyə naziri söyləyirdi...

Yaddaşımda belə məzmunlu başqa deyimlər də qalib, hamısını çözləşsəm - çox vaxt gedər, ancaq Vartges Petrosyanla bu mövzuda söhbətlərimi yada salmaq olmur. Vartgesin Yazıçılar İttifaqının sədri, SSRİ Ali Sovetinin deputatı kimi Heydər Əlirza oğlu ilə görüşmək şansları olmuşdu və o, bu şanslardan birini də fövtə verənlərdən deyildi. Sonralar hiss etdim ki, Azərbaycanın rəhbərinə və onun öl-kəsinin yüksəlişinə çox qısqanclıqla baxır. Erməni ziyalıları üçün xarakterik olan paxıl millətçilik mədəniyyəti, Azərbaycanın uğurlarını gözügötürməzlik bu yazıçıya da xas idi, eyni zamanda K.Dəmirçyanın uşaqlıq dostu və məsləkdaşı kimi o, Heydər Əliyevin qüdrətini, bölgədə şəxsi liderliyini, Ümumittifaq miqyasında alternativli olmayan yüksək, güclü nüfuzunu qəbul eləyər bilmirdi.

Onlar həqiqətən əsl dost idilər, on il bir sinifdə oxumuş, bir partada oturmuşdular. Karen birinci katib kreslosuna keçən kimi Vartges "Qarun" ("Bahar") jurnalının redaktoruna vəzifəsindən birdən-birə SSRİ Ali Sovetinə deputat elədi, az sonra Yazıçılar İttifaqının sədri seçirdi. Vartges mənə deyirdi ki, onlar hər bazar gününü ailəlikcə bir yerdə - Özünü ya evində, ya da

bağında keçirirlər. Vartgesə də layiq olduğu qiyməti vermək lazımdır: o, Karenin etimadını doğrultdu, erməni ədəbiyyatının, ümumiyyətlə, mədəniyyətinin inkişafında və ən başlıcası, təbliğində xidmətlər göstərdi, erməni mədəniyyətinin "vojdu" sayıldı. Ancaq çox təəssüf ki, o da sonralar millətçi-şovinistlərin səviyyəsinə endi.

Mən İrəvanda yaşadığım illərdə Vartgesin millətçiliyi öz içindəydi, bürüzə vermirdi. Ancaq bayaq dediyim kimi, Heydər Əliyev haqqında fikir söyləmədim. Paxıllıq hissini ilk dəfə Heydər Əlirza oğlu Siyasi Büroya üzv seçiləndə hiss etdim. Bir söhbətimizdə mən onun ağzını aramıq üçün (heç olmasa, dilde də olsa, təbriki eşitmək istəyirdim!) sözü bilərəkdən bu böyük seçimə gətirəndə təəssüflə dedim: "Ermənilər yorulmuş xalqdır...". Replikam zarafat "jannırdı": "Nə ediblər ki, yorulublar?". Ancaq o, üç il ondan öncə Bakıda keçirilən "Xalqların dostluğu - ədəbiyyatların dostluğu" mövzusunda Ümumittifaq konfransından dənəndən sonra heyretini gizlədə bilmirdi... Qayıdan kimi mənə zəng çalıb dəvət etdi, böyük kabinetinin mərkəzindəki jurnal mizi ətrafına qoyulmuş yumşaq kreslolara "yayılar" uzun söhbət etdik. Bakıda gördüklərindən heyranlıq içindəydi:

- Heydər Əlirza oğluydu ayrılıqda görüşmək istədim, dedim mənə təq qəbul etməsə Bakıdan getməyəcəyəm. (Heydər Əlirza oğlu konfransda iştirak edən bütün qonaqları birgə qəbul etmişdi - H.). Yaraşlıq otel, rahat nömrə. Yazmağa hər imkan var! Xəzər sahilində bağ da istəsəydim, verəcəkdilər. Yazıçıya başqa nə lazımdır? Sağ olsun, vaxt tapıb yazıçılardan Georgi Markovu (SSRİ Yazıçılar İttifaqının sədriydi - H.), Rəsul Həməzətovu, bir də mən ayrılıqda qəbul etdi. Söhbətimiz çox şirin və mənalı keçdi... Hətta Bakı-İrəvan reysinin uçuşunu bir saat təxirə saldılar ki, mən çatım... - Erməni tütününü ciyərlərinə sora-sora, - çox müdrik şəxsiyyətdir, - deyərək sözünə davam elədi, - Səni də yaxşı tanıyırsan!

- Məni? - təəccüblə soruşdum, - ola bilməz...

- Deyirdi çoxdan bir dəfə ayaqüstə görüşsünüz, amma yarıradıcılığınızı izləyir.

Yenə dedim:

- Ola bilməz. Düzdür, bir dəfə onu yaxından görmək nəsib olub mənə, ancaq yaşlılar aman vermədilər ki, mən də bir kəlmə kəsim. O görüş onun yadında qala bilməz. - İlk məktubumun başlanğıcındakı epizodu yerli-yataqlı danışandan sonra bir daha qətiyyətlə bildirdim. - O görüş onun yadında qala bilməz!

- Sən Heydər Əlirza oğlunu tanıyırsan! - Əlini kürəyime vurdu. - Mən dedim: "Bizdə bir gənc oğlan var, istedadlı şairdir, teatrın direktorudur, Ermənistan da Azərbaycan ədəbiyyatını ləyaqətlə təmsil edir...". Onun sözü olduğu kimi yadımdadır: "Bilirəm, sən Hidayəti deyirsən, biz bircə dəfə görüşmüşük, lap çoxdan, ayaqüstə, ancaq onu izləyirəm, maraqlı fəaliyyət göstərir..." - Sonra Heydər Əlirza oğlunun hərtərəfli talantından danışdı, - belə şəxsiyyətlər ədəbiyyata gələndə ancaq patriarx olurlar, - söylədi.

O görüşümüzdə erməni kon-yakından, ədəbi qəhvəsindən, Azərbaycan çayından içə-içə, "Ahtamar" siqaretinin tüstüsünü ciyərlərinə sora-sora Vartges Heydər Əlirza oğlunun fenomenal yaddaşından, yəni ədəbi intellektindən, bənzəri olmayan duyum qabiliyyətindən, ümumiyyətlə,

böyük Şəxsiyyətdən ehtirasla danışırdı.

"Heyrət, heyrət..." nidaları səslənirdi içimdə.

Onlarca belə epizod indiyəncə də yaddaşımdan silinmir. Belə epizodlardan birini - marşal Hovhannes (İvan) Bağramyanla son görüşümü xatırlamaya bilmirəm. 1982-ci ilin əvvəlləriydi. Gəncədə ona qoyulmuş büstün açılışından sonra İrəvana gəlmişdi. Əvvəlki Bağramyan - Cənubi Qafqazda hər görüşündə "hər üç respublika mənim üçün eyni dərəcədə doğma və əzizdir - çünki Azərbaycanda doğulmuşam, Gürcüstanda xidmət etmişəm, milliyətcə isə... erməniyəm" söyləyən, dostluqdan, qardaşlıqdan ürəkdan danışan marşal deyildi. Erməni şovinizmi ona da ciddi təsir etmişdi, hətta gəncliyində Andrani-kin əsgəri olması, hərbiçilik kimi guya onun komandanlığı altında formalaşması barədə çoxlu səhifələr yazdırıb memuarlarına (əvvəlki nəşirdən fərqli olaraq!) saldırmışdılar. Bir sözlə, Bağramyan da uzun ömrünün sonlarında ermənilərin millətçi hərbiçilərindən (məsələn, yaxından tanıdığım Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, general, uzun illər Ermənistanın hərbi komissarı olan A.Qazaryandan) fərqlənirdi.

O illərdə Sovet İttifaqı qəhrəmanlarına, marşallara doğulduğu məkanda abidə qoyulması SSRİ-nin müvafiq Qanununa uyğun olaraq normativ akt kimi həyata keçirilirdi. Amma doğum yeri məsələsində Hovhannes gəncliyində "işini görmüşdü", təcü-meyi-halına yazmışdı, sonralar məlumat kitablarına, ensiklopediyalara saldırmışdı ki, guya... Gəncədə anadan olub. Ancaq bununla belə, Şəmkinin Çardaxlı kəndində dünyaya gələn, ilk gəncliyində Gəncənin mərkəzində təhsil aldığı texnikumun həndəvərində gözəl bağın içində ona öz xahişi ilə ucalmış abidəyə baxıb sevincindən göz yaşlarını saxlaya bilməyən qoca hərbiçiyə heyranlıq içində gəlmişdi İrəvana. Mənə söylədi ki, mədəniyyət xadimlərindən başlamış Dəmirçyanacan kimi görürsə, Heydər Əliyevin böyüklüyündən, müdrikliyindən danışır.

- O, böyük dövlət xadimidir, güclü şəxsiyyətdir, bunu hamı bilir, ancaq ölkənin müdafiə sistemində, hətta hərbi texnika barədə məlumatlılığı mənə heyretləndirir, - deyirdi, - belə şəxsiyyətlər hərbi sistemə gələndə generalissimus olurlar. Bircə faktor mane ola bilər: axı, generalissimus olmaq üçün müharibə lazımdır. Əgər müharibə olsa, Heydər Əlirza oğlu mütləq qalib çıxacaq.

Və bu fikirlər (V.Mnatsakanyanın, H.Hovhannesyanın, H.Qaplanyanın, E.Qabrielyanın heyretləri də o sırada!) Heydər Əliyevə qarşı çoxyönlü tənqidçilik kampaniyasının son həddə çatdığı vaxtlarda deyilirdi. Yəni Ermənistan müəyyən mənada Heydər Əliyevin böyüklüyünü etiraf etməli olurdu, onun cazibəsindən çıxa bilmirdi.

Və Ermənistan "beynəlxalq" erməni terrorizmi "torunda" Heydər Əliyevi aradan götürmək üçün baş çatlırdı. O illərdən xeyli uzaqlaşandan sonra da "Daşnaksütyun" partiyasının rəhbərlərindən olan Gevork Kirakosyan (sovetlər dönəmində qatı millətçi-şovinist olduğu üçün yüksək vəzifələrə - Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin sədri, xarici işlər naziri kreslosuna yiyələnən Con Kirakosyanın oğludur) arınmaz-arınmaz bəyan eləyir: "Heydər Əliyev aradan götürülməzsə, Qarabağ bizə Vətən yox, məhbəs olacaq. Heydər Əliyev Ermənistanla yansaşı dünya erməni lobbisində yəni sarsıtıdı..."

Budun sizlərdə "siyasət adamının siyasəti?". ■